

TÜRKİYE-İSRAİL EKONOMİK İLİŞKİLERİ (2010-2020)

Kadriye Sınmaz

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Sınmaz, Kadriye. “Türkiye-İsrail Ekonomik İlişkileri (2010-2020)”, İNSAMER, 17.08.2020.

 Analiz

Geçtiğimiz Mayıs ayında yaşanan bir dizi gelişme sebebiyle -özellikle Türk medyasında- Türkiye-İsrail ilişkilerinin mevcut durumu konusunda birçok spekülasyon gündeme geldi. Bunlar içinde, Türkiye’nin Libya ile imzaladığı Deniz Yetki Alanları Mutabakatı’nın bir benzerini İsrail ile de imzalayacağı iddiaları en dikkat çekici olanıydı. Bu iddialar her iki tarafın yetkili isimlerince yalanlansa da temkinli ve karşı tarafa açık kapı bırakan söylemler, Türkiye-İsrail iş birliğinin olasılığını, imkânlarını ve tehditlerini tekrar tartışmaya açtı.

İlk olarak 7 Mayıs’ta bir Twitter kullanıcısının “Türkiye ve İsrail 1990’lardaki gibi yeniden dost ve müttefik olacak mı?” sorusuna, İsrail’in kamu diplomasisini yürüten sosyal medya hesabı üzerinden “Türkiye ile diplomatik ilişkilerimizle gurur duyuyoruz. Bağlarımızın gelecekte daha da güçlenmesini umuyoruz. Bütün Türk takipçilerimize sevgilerimizi gönderiyoruz.” şeklinde cevap verilmesi,

bir anda kulisleri hareketlendirdi. “Acaba gündemde, bilmediğimiz birtakım gelişmeler yaşanıyor olabilir mi?” sorusu sorulmaya başlandı.

11 Mayıs’ta ise Libya’da Ulusal Mutabakat Hükümeti ve Türkiye karşısında Halife Hafter’i destekleyen Mısır, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Fransa ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Türkiye’nin Libya’daki politikalarının uluslararası hukuka aykırı olduğunu iddia eden bir bildiriye kamuoyuna açıkladılar.¹ Doğu Akdeniz’de bahsi geçen ülkelerle iş birliği yapan ve Libya’da da Hafter’i desteklediği bilinen İsrail’in bu bildiriye imzalamaması da kafaları iyice karıştırdı. Bu kafa karışıklığından olsa gerek, İsraili yetkililer bu durumdan Türkiye ile bir anlaşma yapılacağı veya East-Med Boru Hattı Projesi’nden İsrail’in çekileceği gibi bir sonuç çıkarılamayacağını söyleyerek soru işaretlerini kısmen de olsa gidermeye çalıştı. Fakat aynı açıklamalarda

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Türkiye ile bazı alanlarda iş birliğinin mümkün olduğu yönünde değerlendirmeler yapılması, İsrail tarafının ciddi beklentiler içinde olduğunu gösteren işaretler olarak yorumlandı.

İsrail'in Türkiye'deki temsilcisi Roey Gilad, Türkçe olarak yayımlanan yazısında, Türkiye ve İsrail'in her konuda mutabakata varmak zorunda olmadığını ancak ortak sorun alanlarında birlikte hareket etmenin her iki taraf için de fayda sağlayacağını savundu. Koronavirüs salgını ve İran'ın Suriye'deki varlığı başta olmak üzere birçok konuda iş birliğinin mümkün olduğunu ifade eden Gilad, yazısına "Top artık Türk tarafında." şeklinde son vererek İsrail'in bakış açısını ortaya koyduğu gibi, Türkiye'ye de harekete geçme çağrısı yapmış oldu.²

Bu noktada hem Türkiye'de hem de İsrail'de tarafların ilişkileri farklı boyutlarıyla tartışılırken son 10 yıldaki inişli çıkışlı diplomatik ilişkilere rağmen ticari ve ekonomik alanın tüm bu çalkantıdan etkilenmemiş olması ayrıca belirtilmesi gereken bir konu. Bu da İsrail tarafının sürekli "mevcut ilişkiler" vurgusundan kastının ekonomik alanla ilgili olan ticaret hacminden duyulan memnuniyet olabilir mi, sorusunu akıllara getirmekte.

Türkiye'nin İsrail'i resmen tanıdığı 1948 yılından İsrail'in 2008 yılındaki Gazze'ye yönelik saldırısına kadar, aslında inişli çıkışlı ama hep yükselen bir düzeyde seyreden Türkiye-İsrail ilişkileri, Dökme Kurşun Operasyonu'yla büyük bir kırılma yaşadı. 1.436 Filistinlinin ölümüne yol açan saldırıya büyük tepki gösteren Türkiye, peşi sıra gelen "One Minute" çıkışı, "alçak koltuk" krizi ve Mavi Marmara saldırısı ardından Siyonist rejimle tüm siyasi ve askerî bağlarını âdeta kestirip attı.

10 insani yardım gönüllüsünün şehit edildiği Mavi Marmara saldırısından sonra iki taraf

arasındaki ilk temas 2013 yılında gerçekleşti. Dönemin ABD Başkanı Barack Obama aracılığıyla İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, Erdoğan'ı arayarak saldırıdan dolayı özür dileyince de hemen ardından 2014 yılında İsrail'in yine Gazze'ye düzenlediği ve 2.147 Filistinlinin hayatını kaybettiği "Koruyucu Hat Operasyonu" ve her iki ülkede de seçim süreçlerinin yaşanması, normalleşme beklentilerini belirsizliğe mahkûm etti.

2016 sonrasında Trump yönetiminin İsrail'in işgal ettiği topraklardaki varlığını meşrulaştıracak adımlar atması, Türk hükümetinin İsrail'e karşı söylemlerini oldukça sertleştirdi. Türkiye'nin "terör devleti, işgalci" gibi açıklamalarına ve Netanyahu'ya "Hitler" benzetmesi yapmasına karşın İsrail tarafı da her defasında Ermeni soykırımı söylemini ve Türkiye'nin YPG/PYD'ye karşı mücadelesinde sivilleri öldürdüğü iddiasını kullandı. Netanyahu'nun 2017'de Kuzey Irak'taki bağımsızlık referandumunu desteklemekle başlayan ve Barış Pınarı Harekâtı'nda Türkiye'nin "etnik temizlik" yaptığını iddia etmesine uzanan söylemleri, Türkiye karşıtı politikaların odak noktasını oluşturdu.

Bununla birlikte, tarafların siyasilerince karşılıklı yürütülen sınırlı harbi ve suçlamaların etkilemediği bir alan olarak toplumlar arası etkileşim ve ticari faaliyetler, bu dönemde de devam etti. Örneğin, ilişkilerin kopmaya başladığı 2008 yılında Türkiye'ye gelen İsraili turist sayısı 558.000 iken, Mavi Marmara saldırısı akabinde, 2011 yılında, bu sayı 79.000'e geriledi. ABD öncülüğünde diyalogun başlatıldığı 2016 yılında yeniden yükselişe geçen İsraili turist sayısı, aynı yıl 293.000'e, koronavirüs öncesi 2019 yılında da 569.000'e yükseldi.³ Bu da kriz öncesi sayının üzerine çıktığı anlamına gelmekteydi. Bu noktada elbette tek başına

Türkiye ile İsrail arasında son 10 yılda yaşanan siyasi ve diplomatik krizlerden en az etkilendiği görülen alan ticari ilişkilerdir.

turizm sektörünün ilişkilerin normalleşmesinde ölçü olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığını da belirtmek gerekir.

İsrail tarafında Türkiye'ye yönelik bakışın değişmesine karşın, Türkiye halkının İsrail algısının bu dönemde benzer bir değişim geçirip geçirmediği de tartışılmaktadır. Yapılan bir ankete göre, katılanların %66,7'si İsrail'i ABD'den sonra Türkiye'ye tehdit oluşturan ikinci ülke olarak değerlendirmektedir. İsrail ile ilişkiler %2,8'lik oranla Türk dış politikasındaki en önemli sorunlar arasında dokuzuncu sırada yer almaktadır. Ankete katılanların sadece %21,3'ü Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmesini desteklemektedir. Fakat asıl dikkat çeken kısım, geçen yıl ilişkilerin düzelmesine karşı çıkma oranı %50,2 iken bu yıl bu oranın %37,1'e düşmüş olmasıdır.⁴

Türkiye ile İsrail arasında son 10 yılda yaşanan siyasi ve diplomatik krizlerden en az etkilendiği görülen alan ticari ilişkilerdir. Bu yıllarda yaşanan krizlere rağmen dış ticaret hacminin 4,5 milyar dolar bandının altına düşmemesinin en temel sebebi, 1996 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'dır. Sanayi ürünlerinde karşılıklı gümrük vergilerinin kaldırıldığı anlaşma ile 1996-1997 döneminde dış ticaret hacminde %40'lık bir artış sağlanmış ve bu yükselme trendi sonraki dönemde de devam etmiştir.⁵

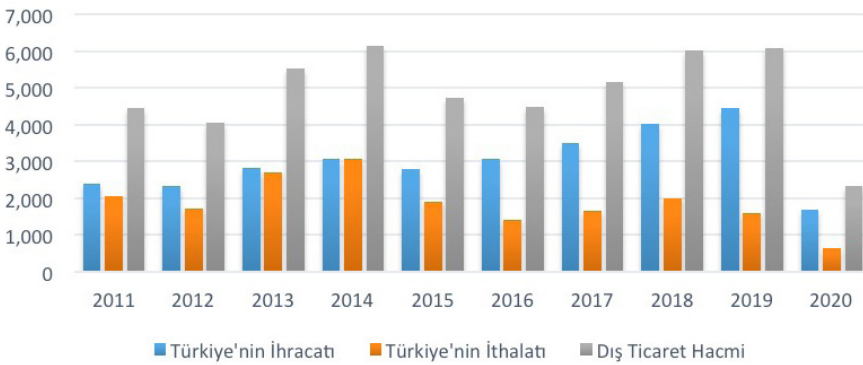
Mavi Marmara saldırısının ardından siyasi ilişkilerin asgari seviyeye indirildiği 2011 yılında, bir önceki yıla göre Türkiye'nin İsrail'den ithalatı %51'lik artışla 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, dış ticaret hacmi ise 4,5 milyar dolar civarında seyretmiştir.⁶

2014 yılında İsrail'in Gazze'ye yaklaşık 80 gün süren "Koruyucu Hat Operasyonu"na ve Türkiye'nin sert eleştirilerine rağmen ticari ilişkiler son yılların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca İsrail'den ithalatın artmasıyla dış ticaret dengesi de sağlanmıştır. Bu durum 1996'dan itibaren -küresel ekonomik kriz haricinde- sürekli artan ticaret hacminin iki ülke arasında ekonomik bağımlılık doğurduğunu ve siyasi düzlemde ne yaşanırsa yaşansın mevcut ithalat ve ihracat oranlarında ani ve keskin bir değişim yaşanmasının oldukça zor olduğunu göstermektedir. Bu durumun bir diğer örneği de 2018 yılı ticaret oranlarında görülmektedir.

2016 yılındaki anlaşma sonrası 2017'de dış ticaret hacminde önemli bir artış beklense de asıl büyük artış 2018'de gerçekleşmiştir. ABD'nin elçiliğini Kudüs'e taşıdığı ve "Yahudi Ulus Devlet Yasası"nın İsrail Parlamentosu'nda kabul edildiği 2018 yılında, Türkiye ve İsrail arasındaki siyasi gerilim artsa da dış ticaret hacmi 6 milyar dolara yaklaşmıştır.

İki taraf arasındaki ticaret potansiyeli ve ekonomik bağımlılık düzeyi artmaya devam etmektedir. Öyle ki her iki taraf da diğerinin en çok ihracat ve ithalat yaptığı ilk 20 ülke arasında yer almaktadır. Türkiye, 2018 yılında yaklaşık 2 milyar dolar ile İsrail'in en çok ihracat yaptığı sekizinci ülke, 6,2 milyar ile Çin ve ABD'den sonra en çok ithalat yaptığı üçüncü ülke olmuştur.⁷ İsrail ise 4,4 milyar dolar ile Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı dokuzuncu ülke, 1,6 milyar dolar ile

Türkiye-İsrail Ticareti (2011-2020)
(Milyon Dolar)

Kaynak: TÜİK

en fazla ithalat yaptığı on beşinci ülke olmuştur. Ayrıca İsrail'e ihraç edilen ürünlerin değeri Türkiye'nin toplam ihraç kapasitesinin %2,5'ini oluşturmaktadır.⁸

Kötüleşen siyasi ve askerî ilişkilere rağmen ekonomik ilişkilerdeki bu durum, küresel ticaretin dost-düşman kavramları konusunda fazla bir anlam taşımayacak ölçüde karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmış olmasıyla izah edilebilir. Türkiye ve İsrail söz konusu olduğunda bu durumun fazlasıyla etkili olduğu söylene de asıl önemli faktör, iki taraf arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerinin Türk ve İsraili özel şirketler üzerinden yürütülüyor olmasıdır. Bu konuda İsraili firmalarla Türk firmaların farklı motivasyonlarla hareket ettikleri anlaşılmaktadır. İsraili şirketlerin birçoğu Türk şirketlerle ortak teşebbüslerde bulunarak İsrail kimliklerini gizlemeyi tercih etmekte ve böylelikle bazı Arap ülkeleriyle iş ilişkilerini daha kolay tesis edebilmektedirler. Türk şirketler ise İsrail ile ABD arasındaki anlaşma sebebiyle İsraili ortakları üzerinden ABD pazarına geçiş yapabilmektedirler.⁹

Türkiye-İsrail arasındaki siyasi krizlerin ekonomik ilişkilere hiçbir etkisinin olmadığını söylemek de mümkün değildir. Zira bilhassa doğrudan yatırımlar siyasi krizlerden büyük oranda etkilenmektedir. Örneğin İsraili şirketlerin Türkiye'ye doğrudan yatırımları 2010 yılında tarihinin en yüksek seviyesine ulaşarak 997 milyon doları bulmuştur. Fakat Mavi Marmara saldırısı akabinde, 2011 yılında, bu rakam yarı yarıya bir düşüşle 427 milyon dolara gerilemiştir. Ayrıca Türkiye'de faaliyet gösteren İsraili şirketlerden %33'ü saldırıdan sonra buradaki faaliyetlerini durdurmuştur. Resmî olarak bir yasak olmamasına rağmen her iki ülke kamuoyunda diğer taraf için oluşan negatif söylem riskli, güvensiz ve istikrarsız bir ortam oluşturmuş¹⁰ ve karşılıklı yatırımlar minimum düzeye gerilemiştir.

Son aylarda yaşanan Kovid-19 pandemisinin de Türkiye-İsrail ticaret hacmine olumlu etki edeceği değerlendirilmektedir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Türkiye-İsrail İş Konseyi Başkanı İbrahim Sinan Ak, İsraili iş

insanlarının koronavirüs sürecinde Türkiye'ye yöneldiğini açıklamıştır. Nisan ayında İsrail'in ihracatının %26, ithalatının ise %27 azaldığını aktaran Ak, Çin'le yaşanan krizin tek bir ülkeye bağlı çalışmanın zararlarını gösterdiğini ve alternatifler arayan İsraili üretici ve ithalatçıların coğrafi yakınlık ve üretim kalitesine göre makul fiyatlarla ticaret yapabilmeleri sebebiyle Türkiye'ye yöneldiklerini ifade etmiştir. Pandeminin yoğun bir şekilde hissedildiği Ocak-Mart 2020 döneminde Türkiye'nin İsrail'e ihracatı 2019'un aynı sürecine göre %4,9 artarak 1,1 milyar dolar olmuştur. Aynı dönemde İsrail'den yapılan ithalat ise %1,4 azalarak 464 milyon dolara gerilemiştir.¹¹

Rakamların verdiği bilgiler, Türkiye ile İsrail arasında son 24 yılda ticari ilişkilerin sürekli artma eğiliminde olduğunu işaret etmektedir. Bu anlamda büyük bir kırılma daha yaşanmazsa iki taraf arasında en azından ekonomik iş birliğinin süreceğini tahmin etmek zor değildir.

Öte yandan ilişkilerdeki mevcut durumda kısa sürede radikal bir değişim yaşanması olası olmadığı için taraflar arasında çok yönlü bir ilişkinin mümkün olduğu da söylenemez. Zira Batı Şeria'nın ilhakı, Doğu Akdeniz'deki gerilim, PKK'ya destek, Kudüs'ün statüsü gibi gelişmeler, bu savı destekler niteliktedir. Nitekim Mayıs ayında yoğun bir şekilde ikili ilişkilerin geliştirilmesi tartışılırken İsrail'in ısrarla Batı Şeria'nın ilhakını gündeme getirmesi, Türk yetkililerden ardı ardına eleştiri ve kınama açıklamalarını beraberinde getirmiştir.

Roey Gilad'ın da ifade ettiği gibi, ikili ilişkilerde anlaşmazlık konuları varlığını korurken ortak çıkarların olduğu bazı konularda iş birliği arayışlarının süreceğini söylemek de yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Bu dönemde özellikle iki konu gündemdedir: Doğu Akdeniz ve Suriye.

Doğu Akdeniz'de neredeyse Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ve KKTC dışında müttefiki bulunmayan Türkiye -buradaki doğal gazın taşınmasının uzun yıllar boyunca dünya gündeminde olacağı düşünüldüğünde- İsrail'e mahkûm edilmek gibi bir riskle karşı karşıyadır. Bunun görünen sonuçlarından

biri de Ortadoğu'nun diğer sorun alanlarında ABD-İsrail-Körfez üçgeninde Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilişkilerinde de yaşanabilir. Buna karşın geçmiş dönemlerde İsrail'le her yakınlaşma sürecinin Türkiye'nin önünü tıkayan yeni sorun alanları yarattığı da unutulmamalıdır. Kaldı ki İsrail ile ilişkilerde olası bir yumuşamanın Türkiye için dış politikada yeniden Batı güdümüne kapı aralama riski barındırdığı da unutulmamalıdır. Türkiye, tıpkı 1990'lardaki gibi yeniden İsrail-ABD güdümüne sokulması ile sonuçlanacak adımlardan dikkatle uzak durmalıdır; zira bölgesel dengelerin dinamikleri her an değişim göstermektedir.

Bu süreçte bir yanda daha önce Doğu Akdeniz bağlamında Türkiye'ye askerî müdahaleyi dahi gündeme getiren İsrail'in politikaları, öte yanda Türkiye'nin oldubitti ile görmezden gelinen haklarını korumak için güç kullanmaktan çekinmemesi ve yerli savunma sanayi alanındaki gelişmelerle arka arkaya elde ettiği başarılar, ilişkileri daha ılımlı bir noktada tutmaktadır. Yunanistan ve GKRY'nin Türkiye karşısında etkili bir politika ortaya koyamadığı, Libya'da Hafter milislerinin güç kaybettiği ve doğal gaz fiyatlarındaki düşüşle East-Med Boru Hattı Projesi'nin uygulanmasının daha da zorlaştığı bir konjonktürde Türkiye ile iş birliği yapmak

İsrail için oldukça avantajlı görünse de bu sürecin Türkiye için neler getireceği çok iyi hesaplanmalıdır.

İsrail açısından bölgedeki en büyük güvenlik tehdidi İran'ın Suriye'deki varlığıdır.¹² İran'ın Lübnan, Suriye, Irak üçgeninde artan gücü ve nükleerleşme adımları İsrail tarafından varlığına karşı bir tehdit olarak algılanmaktadır. Türkiye'nin Suriye'deki etkili varlığı ve İran'ın askerî hedeflerine doğrudan saldırılar düzenlemesi -özellikle Bahar Kalkanı Harekâtı sırasında- İsrail tarafından yakından takip edilmiştir. Bazı İsraili yetkililerce Türkiye ile Suriye'de İran'a karşı iş birliği yapılması gerektiği yönünde değerlendirmeler dahi yapılmaktadır.¹³ Ancak İran tehdidinin ortadan kalktığı bir bölgesel düzende İsrail'in Filistin ve çevresindeki toprakları Yahudileştirmede ve Siyonist politikaları bölge geneline yaymada daha pervasız hareket edeceğini söylemek de büyük bir kehanet olmayacaktır.

İsrail'de bir yılı aşkın süredir devam eden seçim krizinin sona ermesi ve nisan ayında yeni koalisyon hükümetinin kurulması ardından dışişleri bakanlığına Mavi Marmara sanığı Gabi Aşkenazi'nin getirilmesi, Siyonistlerin Türkiye ile ilişkilere verdiği önemi gösteren bir işaret olarak okunmalıdır.

Sonnotlar

- ¹ "Mısır, BAE, Yunanistan, Kıbrıs ve Fransa'dan ortak Doğu Akdeniz açıklaması", Sputnik Türkiye, 11.05.2020, https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/202005111042019933-misir-bae-yunanistan-kibris-ve-fransadan-ortak-dogu-akdeniz-aciklamasi/
- ² Roey Gilad, "Türkiye ve İsrail'in İdlip ve Covid-19 Dahil Ortak Çıkarları", 21.05.2020, <https://www.halimiz.com/turkiye-ve-israilin-idlib-ve-covid-19-dahil-ortak-cikarlari/>
- ⁴ Veriler TÜİK'ten alınmıştır.
- ⁵ Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması, Mustafa Aydın (Proje Koordinatörü), Türkiye Çalışmaları Grubu, Kadir Has Üniversitesi, 17.06.2020, s. 20, 27, 74, 102, https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/DPA2020_BASIN%5B1%5D.pdf
- ⁶ Fatma Sarıaslan, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 74, No. 4, 2019, s. 1065-1102, 1079. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/50490/536442>

- ⁶ Sarıaslan, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde ...", s. 1082.
- ⁷ <https://tradingeconomics.com/israel/imports-by-country>
- ⁸ Veriler TÜİK'ten alınmıştır.
- ⁹ Sarıaslan, s. 1088.
- ¹⁰ Shira Efron, "The Future of Israeli-Turkish Relations", RAND, 2018, s. 16, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2445.html
- ¹¹ Business Diplomacy, DEİK, Yıl: 2, Sayı: 8, Haziran-Temmuz 2020, s. 26.
- ¹² Göktuğ Sönmez & Gökhan Batu, "İsrail-Türkiye İlişkilerinde Öne Çıkan Faktörler (2010-2020) ve İlişkilerin Geleceği", ORSAM, 2020, s. 14.
- ¹³ Seth J. Frantzman, "Israel-Turkey relations could be in for a change-analysis", The Jerusalem Post, 23.05.2020, <https://www.jpost.com/middle-east/analysis-israel-turkey-relations-could-be-in-for-a-change-628918>